

הארכיון ההיסטורי בבית אהרנסון, זכרון-יעקב

אסנת ברעוז

בבית אהרנסון בזכרון-יעקב קיים ארכיון היסטורי שבו חומר עשיר ומגוון המתעד את חייהם ופעולותיהם של בני משפחת אהרנסון, אבשלום פיינברג ויוסף לישנסקי ואת תולדותיו של ארגון ניל"י. כבר בשנות העשרים המוקדמות החלו רבקה ואלכסנדר אהרנסון באיסוף החומר הרב שהיה בתחנה לנסיגות חקלאיים בעתלית ובעזבונו של אהרן אחיהם, אך רק בתחילת שנות השלושים הוחל במיונו ובסידורו השיטתי של הארכיון. הארגון והמבנה של הארכיון, כמו גם אופן סידור החומר נקבעו בשנים הללו על-ידי אלכסנדר אהרנסון ויורם אפרתי, שהיה מנהלו של בית אהרנסון. החומר הארכיוני שהיה שמור בארגזים הוצא, מויין וסודר מבלי לפגוע בשלמותו או בצורתו המקורית, ואוחסן בארונות ברזל. במקביל הוחל גם בהעתקה לדפוס של תיקי תעודות ושל תעודות בודדות.

בשנים האחרונות, עם העתקת הספרייה ממשכנה המקורי למקומה הנוכחי, בקומת המרתף במוזיאון בית אהרנסון, הוחלט להעביר גם את אוספי הארכיון, תוך כדי רישום מפורט של החומר הארכיוני. כיום מרוכזים תיקי החומר במכלים, וקיים רישום המפרט את תכולתם.

חטיבת אהרן אהרנסון

חטיבה זו תופסת את החלק העיקרי בארכיון – מבחינה כמותית, ובעיקר מבחינת החשיבות ההיסטורית. מצויים בה מכתבים ומסמכים מהשנים 1894-1919, יומנים אישיים ומאמרים בנושאים מדעיים וחברתיים, המכילים אוצר בלום של מידע, רשמים ותוויות אישיות מחיי אהרן אהרנסון והיישוב בארץ-ישראל בתקופה זו. החומר כתוב חלקו בעברית וחלקו בשפות אחרות (צרפתית, גרמנית ואנגלית).

חטיבה זו מחולקת למספר סדרות:

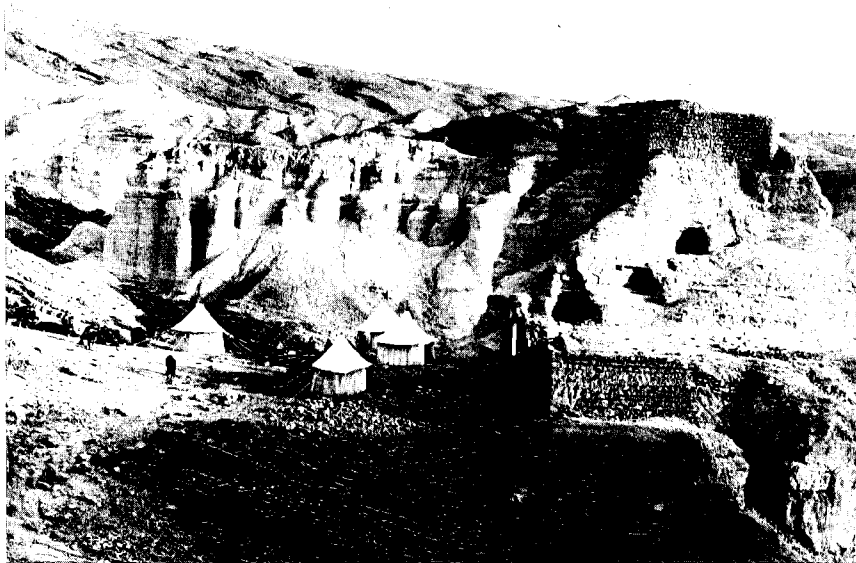
מתוך אלבום התמונות
של אהרן אהרנסון –
אכסניית באב אל-ואד
(1904)

הסידרה הראשונה: התכתבויות

סידרה זו כוללת 33 מכלים, שהם, מבחינה כמותית, עיקר החומר הארכיוני. התיקים במכלים אלו מסודרים לפי סדר האלפבית של שמות האישים והגופים שעימם התכתב אהרן בשנים 1894-1919. ראוי לציין במיוחד התכתבויות עם אליהו שייך, הממונה הראשי על פקידות הבארון רוטשילד, שנסבה על ענייני ניהול המושבה מטולה, על הסכסוכים של אהרן עם פקידי הבארון כמו אוסוביצקי, על יחסי האיכרים והדרוזים ועוד; הנרייטה סולד, שהיתה, בין שאר פעילויותיה, גם מזכירת חבר הנאמנים שהקים את התחנה לנסיונות חקלאיים, והתכתבה עם אהרן בעיקר בענייני התחנה ובעניין פעילותו הציבורית. כמו-כן שמורות בארכיון התכתבויותיו של אהרן עם זלמן סוסקין, שהיה שותף לפעילותו המדעית והחקלאית וידידו; עם נפתלי וייץ, ידיד, רופא במושבות, ושותף לפעילותו הציבורית של אהרן; עם אוטו ורבורג, בוטניקאי מפורסם ומנהיג ציוני שגם היה ממקימי תחנת הנסיונות בעתלית; עם חיים וייצמן ועם אישים רבים נוספים. לצד אלו, קיימת גם התכתבות ענפה של אהרן עם בני משפחתו, ובמיוחד עם אחיותיו שרה ורבקה, ועם אנשי מדע ובהם מ' בלנקהורן, שווינפורט ורוברט שודה, שעסקו בבוטניקה, גאולוגיה, וחקר ארץ-ישראל ועבר-הירדן בראשית המאה העשרים.

קיימות גם התכתבויות הראויות לציון עם גופים שונים:

התכתבויות הקשורות בהקמתה, בפעילותה ובתפקודה של התחנה לנסיונות חקלאיים בעתלית, שאותה יזם, הקים וניהל אהרן; בהתכתבויות אלו קשר קשרים עם מוסדות מדע ומחקר חקלאיים מכל העולם; התכתבות עם קרן הסיוע האמריקאי (American Relief Fund), שפעלה במיוחד בתקופת מלחמת העולם הראשונה בשנים 1914-1916, כשאהרן נמנה עם הממונים על חלוקת הכספים באזור הגליל. כן קיימת התכתבות עם האישים האחראים בקרן זו – ארתור רופין ויעקב טהון, ועם ועדים ממונים ביישובי הגליל. ההתכתבות מפורטת ומאלפת במיוחד עם ישעיהו קרניאל, בקשר לתמיכה ביהודי צפת וכן התכתבות עם הוועדה המיוחדת לעזרה ליהודי ארץ-ישראל (Special Committee for Relief of Jews in Palestine). שהוקמה במצרים בשנת 1917, כדי לתמוך ביהודי ארץ-ישראל לאחר גירוש יהודי יפו, ואהרן היה

מתוך אלבום המסעות
של אהרן אהרנסון
לעבר-הירדן המזרחי:
קסר אז-זואירה את-
תחתא (1908). הרישומים
בכתב-ידו של אהרן

מראשיה; פעילות הוועדה היתה מלווה במאבקי כוח רבים, והמכתבים מתייחסים אליהם. כמו כן קיימים דיווחים של ועד-ההגירה, מחודש מאי 1917, המתייחסים למצב המהגרים (יהודי יפן), ולמצב התושבים במרכז הארץ, ובצפונה, שם התקבצו המגורשים.

הסידרה השנייה: יומנים

סידרה זו מכילה את פנקסי היומנים שניהל אהרנסון בתקופות שונות בחייו, החל בשנת 1896, כאשר החל לעבוד כפקיד הברזן במטולה. היומנים נכתבו במקור בצרפתית. יומני המסעות מכילים את תיאור המסעות המדעיים שערך אהרן עם משלחות מחקר בארץ ובעבר-הירדן החל בשנת 1904 ועד 1914. ממסעות אלו נשתמרו גם תמונות. השנים 1916-1919 מתועדות כמעט בשלמותן ולא רק חודשים בודדים. אלו הן השנים שבהן התארגנה מחתרת ניל"י ונוצר הקשר עם הבריטים, ובהן ניהל אהרן פעילות ציבורית-פוליטית ענפה, כטרם שנספה.

הסידרה השלישית: מאמרים מדעיים ואחרים

בתיקי סידרה זו נכללים המאמרים שכתב אהרן בנושאים מדעיים, חקלאיים, גאוגרפיים, חברתיים ופוליטיים, כגון: 'יבול מיני הציטרוסים בתבל' (1915), 'שעורי הקיץ למורים' — רשימות וטיוטות ההרצאות' (1912), 'הבחירה בעתלית', 'פרו ארמניה' (1916), 'המלחמה בארבה' (1915). כל מאמר נשמר במקור, בכתב-יד, ובהעתקים מודפסים בשפה שבה נכתב (להרבה מאמרים יש גם תרגומים).

חטיבת אבשלום פיינברג

בחטיבה זו נכללים: תיקי ההתכתבויות של אבשלום עם אנשים שונים — הוריו ובני משפחתו הקרובה והרחוקה, בני משפחת אהרנסון, ובעיקר שרה ורבקה, וחברים; הדו"חות שכתב

~~B~~ A

היום של אולם מולם הפעל התיק, פלם תיקים איתם
 ומשפטים איתם את התיקים, ותופים, ותיקים, חל
 מעצמם שני שם זמנים. כל יום שנים זמנים
 המושלתי העולם היא מקורם. זה ביקור עם קומ
 היתרון קולתי איתם (Bienequiper) וגם הפעל
 נשמו גם-על, ~~קומה~~ וציה.
 הקומה שמועל הוקם, גם-לוי קומה
 היותו היא, כפי-הי, והוא אחד היום של קולות.
 הפעל א זה וציה איתם בין מפעל איתם.
 זה היום של קומה, למי איתם. איתם זה
 היותו וגם איתם היותם.
 שמועל איתם איתם איתם.

מתוך יומנו של יוסף
 לישנסקי, יוני 1917

אבשלום בשנת 1915 ללויטנט וולי (Woolley) ולהנרייטה סולד, ובהם תיאר את המצב הכלכלי,
 החברתי והצבאי בארץ, את מצב התחנה לנסינות ואת הנסיון להתקומם נגד התורכים. יומני
 המסעות, בהם תיאר אבשלום את התקופות שבהן עשה במסעות מדעיים בארץ-ישראל, בסוריה
 ובלבנון (27 באוגוסט-4 בספטמבר 1911, 18 בפברואר-24 במארס 1912), 18-25 בינואר 1914, 20
 באפריל-4 במאי, 12-15 בדצמבר 1915) החומר כולל את המקור (שפה?) ועותק תרגום לעברית.
 מיכל נפרד כולל חומר שנכתב על אבשלום ולזכרו, השירים שכתב, התכתבותו עם סופר צרפתי
 בן משפחתו (אליאן פיינבר), עם הוגה הדעות הצרפתי ז'אק מריטן ודו"ח של שלמה בן אלקנה,
 שמצא את גופתו של אבשלום בשנת 1967.

חטיבת אלכסנדר אהרנסון

בחטיבה זו מצויים תיקי התכתבויותיו של אלכסנדר, המסודרים לפי סדר אלפביתי של שמות
 האישים והגופים שעמם התכתב, והמאמרים הרבים שכתב ופרסם. נציין את התכתבותו של
 אלכסנדר עם אהרן אבן-חן, שהיה עיתונאי וחבר ב'בני-בנימין', את התכתבותו עם דוד תדהר,
 שהיה איש אמונו בשנות הארבעים וכן את התכתבותו עם אורי קיסרי, שאף אסף חומר כדי לכתוב
 על אלכסנדר, ונפטר בטרם מימש רעיון זה; הוא הוריש את עזבונו לספריית בית אריאלה בתל-
 אביב, שהכנינה רישום וקטלוג של כל החומר, ומסרה לארכיון בבית אהרנסון צילומים של כל
 המתייחס ישירות לחייו של אלכסנדר. מיכל מיוחד מוקדש לאגודת 'בני בנימין' ומכיל תעודות,
 פרוטוקולים והתכתבויות עם האישים המרכזיים בארגון זה. במיכל אחר, 'Intelligence' שמורים

יהא עליהם אינה מאושרת, וכן תפסק הוועדה וכו'.
ואם לא ייטע הנהגה של הוועדה, אלא אין להם טעם
מאומה, הם קצרים ולעולם.

ע"פ ד' חברים וכו' חברה הקולוניה של יום ויום
לשאר הוועדה מטהרית של דין יפו והוועדה
וכו'. הנהגה בתוך ה'סו' הכינדרית, והן גם
מקומה להחזרת תועות.

הפצא סובל בת-לוי' ונזה מחסי מים, אבל
אין מניע. אם מקט ז'נ'ה - סלב ואל הפצא החמד
הנזה ואל שר'ה חמוד' בס' היווה, אבל לוי
הפצא החמד בין הנהגה של הפצא
הכ' חלב.

התכתבויות ודיווחים מהתקופה שבה פעל אלכסנדר בצבא הבריטי. במיכל יוסף דוידסקו וידיעות
"הסוכנות" מתועדת פעילות מודיעינית משנות השלושים והארבעים, החומר בחטיבה זו כתוב
בעברית, באנגלית ובצרפתית.

חטיבת שרה אהרנסון

בחטיבה זו מצויים תיקים ובהם התכתבויותיה של שרה עם בני משפחתה — בעיקר אהרן ורבקה
— עם בעלה חיים אברהם, עם יוסף לישנסקי ואחרים. ראוי לציין שחומר מעניין זה לא פורסם
מעולם. כמורכב מצוי בחטיבה זו חומר שנכתב על שרה ולזכרה.

חטיבת יוסף לישנסקי

חטיבה זו כוללת תיקי התכתבויות של יוסף עם אהרן אהרנסון וליובה שניאורסון, דברים שנכתבו
עליו ולזכרו, ובכלל זה תוכנית רדיו שהוכנה לזכרו ('המרדף'). ראויים לציין מיוחד היומנים
שרשם יוסף מאפריל עד ספטמבר 1917 — תקופת עיקר פעילותה של ניל"י. ביומנים אלו תיאר את
אורח החיים בצבא התורכי ואת המתרחש במושבות ובתוך ארגון ניל"י, מבחינת יחסי האנוש
והקשיים הכלכליים.

כל החומר כתוב בעברית, ורק חלק ממנו פורסם.

בני משפחת אהרנסון
ביום חתונתה של שרה
(מארס 1910). מימין
לשמאל: אלכסנדר,
אהרן, רבקה, חיים
אברהם (החתן), שרה,
אפרים-פישל, שרה-
הינדה, צבי, מרים
ושמואל אהרנסון

חטיבת רבקה אהרנסון

בחטיבה זו מחולק החומר לשתי קבוצות עיקריות: תיקי מתכתבים ויומנים ורשימות אישיות. רבקה ניהלה התכתבויות רבות מאוד עם אנשים שונים בארץ ובעולם. רוב החומר מסודר בתיקים, וקיימות רשימות המפרטות את המכתבים. עיקר התכתבותה של רבקה היתה עם אחיה אלכסנדר, שאליו היתה קשורה ביותר. כמו-כן תיעדה רבקה את חייה, בעיקר על גבי לוחות שנה קטנים, המסודרים לפי סדר כרונולוגי. החומר בחטיבה זו נחסם לעשרים שנה, מאחר שקיימים בו רישומים ורשמים מאנשים שעדיין חיים.

שונות

עבודות תלמידים וסטודנטים על-פי הנוהג, כל תלמיד או סטודנט הכותב עבודה בנושא הקשור לתחומי עיסוקו של הארכיון, משאיר עותק בארכיון. כך הצטברו עבודות רבות של תלמידים מבתי-ספר יסודיים וחטיבות-ביניים, וגם עבודות רציניות ורחבות היקף של תלמידי תיכון וסטודנטים, בנושאים הקשורים לבני משפחת אהרנסון וניל"י.

תצלומים

בארכיון ישנם תצלומים המסודרים לפי שמות בני משפחת אהרנסון. קיימים גם תצלומים של בית אהרנסון ושל אירועים שהתקיימו בו. ישנם גם אלבומים ובהם תמונות ממסעותיו של אהרן.

הקלטות

מצויים סרטי הקלטה על פרשת ניל"י ובני משפחת אהרנסון (בעיקר מפיה של רבקה אהרנסון) וקלטות של תוכניות רדיו על פרשת ניל"י וגיבוריה. לא כל החומר הוא באיכות האזנה טובה.

מתוך אלבום התמונות
של אהרן אהרנסון –
ביכר השוק בחיפה
(1905)

קטעי-עתונות

במשך השנים נכתב הרבה בעיתונות על בני משפחת אהרנסון ועל ארגון ניל"י וחבריו. קטעי עיתונות אלו נאספו בנאמנות ונשמרו בעוקדנים, לפי הנושאים: שרה אהרנסון, אהרן אהרנסון, אבשלום פיינברג, יוסף לישנסקי וארגון ניל"י. כל קטעי העיתונות רשומים, ואפשר לעקוב אחרי הנכתב מסוף שנות השלושים.

מפות

רוב המפות הן של שטחי משפחת אהרנסון וקרן אהרנסון באזור זכרון-יעקב וחדרה. כמרכז, יש אוסף של מפות צבאיות בריטיות של אזורים שונים בארץ-ישראל מתקופת מלחמת-העולם הראשונה ומפות של אזורים שונים ברחבי העולם, שהיו ברשותם של רבקה ואלכסנדר אהרנסון. המפות רשומות ומסודרות לפי נושאים.

תצלומי מסמכים של משרד-החוץ הבריטי (PRO)

ארגון ניל"י ואהרן אהרנסון נזכרו במסמכי משרד-החוץ הבריטי משנת 1916. מסמכים רבים נוגעים להחלטות לגבי היישוב בארץ ומנהיגיו. מסמכים אלו צולמו בלונדון על-ידי יורם אפרתי, וסודרו ונרשמו בארכיון על-פי סדר כרונולוגי של תאריכים.

תצלומי מסמכים מאוסף מרק סייקס (Sledmere Papers)

אלו תצלומי מסמכים מהאוסף של מרק סייקס, הנוגעים בשאלת היישוב היהודי בארץ-ישראל בתקופת מלחמת-העולם הראשונה ובפרשת ניל"י והנפשות שפעלו בה.